

Filozofski život

Predstavljanje 26. broja časopisa Čemu

Časopis *Čemu* jedan je od triju fundamentalnih i reprezentativnih projekata Udruženja studenata filozofije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, uz Godišnji međunarodni simpozij i Studentsku bioetičku radionicu, te je izvorni projekt oko kojega je Udruženje nastalo. Povodom 25. obljetnice postojanja jedne od najaktivnijih studentskih udruga Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, ali i Sveučilišta općenito, 23. siječnja 2020. održano je predstavljanje 26. broja časopisa *Čemu*, u konferencijskoj dvorani knjižnice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Četiristotinjak stranica studentskog filozofskog časopisa predstavljali su Hrvoje Jurić, pročelnik Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marko Kos, asistent na Katedri za etiku Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marko Ferber kao glavni urednik 26. broja časopisa *Čemu* te Josip Periša, predsjednik Udruženja studenata filozofije. Vrijedi istaknuti da je predstavljanju nazočilo mnogo studentica i studenata te nastavnica i nastavnika, ali i drugih prijatelja filozofije, odnosno da je dvorana prilikom predstavljanja bila posve ispunjena. Među gostima koji su svojim dolaskom uveličali predstavljanje te mu dali određeni akademski kredibilitet i institucionalnu filozofsku važnost, valja istaknuti prisustvovanje Ante Čovića, prorektora za organizaciju, kadrovski razvoj i međusveučilišnu suradnju Sveučilišta u Zagrebu, i Line Veljaka, predstojnika Katedre za ontologiju Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i predsjednika Matičnog odbora za filozofiju i teologiju, kao i Tomislava Bogdana, prvog urednika časopisa *Čemu*, a danas izvanrednog profesora na Katedri za stariju književnost Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Uz navedene uzvanike, treba napome-

nuti i prisustvovanje Luke Perušića, asistenta na Katedri za etiku Odsjeka za filozofiju i Centra za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izvršnog urednika časopisa *Filozofska istraživanja* i *Synthesis philosophica* te počasnog člana Udruženja studenata filozofije, koji je u ovoj večeri našao svoj interes kao autor jednog od priloga, Luke Janeša, tajnika u Sveučilišnome centru za integrativnu bioetiku Sveučilišta u Zagrebu i voditelja Znanstveno-istraživačkog odbora za bioetiku i psihu pri Znanstvenom centru izvrsnosti za integrativnu bioetiku te Lidije Knorr, asistentice u Centru za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, što je trojac koji je nizu generacija i uredništvu pružio neizmjernu stručnu potporu.

Predstavljanje je otvorio Hrvoje Jurić, koji je govorio o početnim okolnostima stvaranja časopisa koji je danas jedan od najdugovječnijih studentskih projekata ne samo u zagrebačkoj nego i široj hrvatskoj pa i regionalnoj studentskoj humanistici uopće. Naglasio je važnost studentskog aktivnog rada pored redovnog ohađanja nastave i polaganja ispita. Dao je savjet akademskim djelatnicima kako uvijek trebaju biti potpora u studentskim aktivnostima i projektima kako bismo češće imali ovako velike ostvaraje. Predstavljanje je nastavio Josip Periša koji je naglasio da ovim časopisom studentska filozofijska misao ne ostaje samo u učionicama, zatvorena i ukalupljena među zidovima unutar kojih se nastava odvija. Časopis je dao priliku studentima da se afirmiraju svojim filozofskim izražajem i steknu hvalevrijedno iskustvo pisanja znanstvenim, odnosno akademskim diskursom. Upozorio je na važnost i veličinu ovog projekta u kontekstu cijele studentske humanističke zajednice Sveučilišta u Zagrebu, kojim se Udruženje studenata filozofije etabliralo i pozicioniralo na visokoefektivnom i visokoproduktivnom mjestu. Zahvalio je svim kolegicama i kolegama, profesorima i profesorima, prijateljicama i prijateljima koji su bili od neizmjerne pomoći za ostvarivanje ovoga izdanja.

Zatim je Marko Ferber prikazao koliko je zahtjevan studentski urednički posao te koliko je truda i rada bilo uloženo od njega i uredničkoga tima kako bi ovo izdanje bilo na akademski profesionalnoj razini. Na njegovoj su pripremi, uz Marka Ferbera, još radili Štefanija Kožić (zamjenica glavnog urednika), Jan Defrančeski, Luka Grgić, Irena Raguž i Matija Vigato (uredništvo), Edita Babok, Martina Klobučar, Marta Kunić i Ivana Majksner iz Centra za razvoj mladih (lektura hrvatskog jezika), Nikolina Tadić (lektura srpskog jezika), Monika Vodopija (grafička urednica), Slavica Bošnjak (dizajn naslovnice) te Matej Čolig, Kristijan Gradečak i Ivan Smiljanić (korektura). Naglasio je Ferber kako je izrazito zadovoljan rezultatima velikog truda i rada velikoga kolektiva ljudi, koji su u uspjeh ovoga projekta bili investirani. Na kraju je zahvalio svim sponzorima ovoga časopisa, bez kojih njegovo ostvarenje ne bi bilo moguće u ovakvom obliku, a to su Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Studentski zbor Sveučilišta u Zagrebu. Predstavljanje je završio Marko Kos koji je iznio sadržaj 26. broja časopisa *Čemu* te tako uprizorio veliku raznolikost kvalitetnog studentskog izražaja.

Časopis sadrži 19 filozofskih radova o mnogim relevantnim filozofskim i srodnim temama, čiji su autori Vinko Šarac, Ivan Smiljanić, Jana Krstić, Hristina Banić, Goran Vujkov, Ivana Majksner, Marko Sičanica, Bojan Grujić, Anja Cmiljanović, Andrija Jurić, David Menčik, Jakov Erdeljac, Mihajlo Stamenković, Vuk Trnavac, Sara Večeralo, Josip Periša, Bruno Dronjić, Jasmina Tomašević i Matija Vigato. Zatim, slijedi sedam tekstova u rubrici »Filozofske bilježnice« gdje su autorice i autori imali priliku slobodnije se izraziti, izvan zadanih, formalnih akademskih okvira. Toj rubrici svoje su radove priložili Kristijan Gradečak, Mihael Vrbanc, Hrvoje Perica, Marko Sičanica, Štefanija Kožić, Luka Grgić i Jana Krstić. Slijedi rubrika »Prijevodi« s pet prijevoda, čime je časopis dobio iznimnu vrijednost i veliki kredibilitet gledajući doprinos široj filozofskoj zajednici jer je osigurao pristup prevedenim tekstovima na materinjem jeziku. Jan Defrančeski preveo je »Pojam vremena. Jedno istraživanje iz bitke kod Arrasa« Hellmutha Falkenfelda te »Predgovor« iz djela *How Are We to Live? Ethics in an Age of Self-interest* filozofa Petera Singera; Paško Mužić preveo je poglavlje »Marx« iz djela *Preussentum und Sozialismus* Oswalda Spenglera; Petar Soldo preveo je »O bijedi ljudskog života« iz djela *De consolatione* Nikole Modruškog, a Tijana Pisk prevela je »Život u krizi« iz djela *Hacia un saber sobre de alma* Marije Zambrano. Slijede

de nam prikazi recentnih događaja i događanja u kojima su studentice i studenti iznijeli osvrte na izdanja te filozofska događanja koja su obilježila prethodnu godinu. Tu su svoje priloge dali Teo Čavar, Dominik Mačković, Tomislav Dretar, Luka Grgić, Ivan Smiljanić i Jakov Erdeljac, a o događajima su izvještavali Marko Ferber, Matija Vigato, Ana Daria Bokan, Josip Majsec, Štefanija Kožić, Luka Grgić i Mila Erceg. Pretposljednja rubrika donosi razgovore s filozofima i filozofkinjama u kojima možemo pronaći pregršt životne, iskustvene mudrosti te okolnosti koje su dovele do njihovih uspješnih akademskih karijera. Razgovor s Unom Bauer vodio je Marko Čavlović, s Linom Veljakom razgovarale su Štefanija Kožić i Irena Raguž, s Astritom Salihuom razgovarali su Luka Janeš, Roni Rengel i Bernard Špoljarić, s Pavelom Gregorićem razgovor je vodio Jan Defrančeski, a prvi dio opširnijeg razgovora s Hrvojem Jurićem potpisali su Štefanija Kožić i Marko Ferber, čiji će drugi dio biti objavljen u narednom broju. Iscrpni broj završava esejskim prilogom Luke Perušića, naslovljenim »O dvadeset i pet godina najopasnijeg pitanja«, povodom 25. obljetnice rada. Perušić iznosi romantično-povijesno-filozofijski osvrt na 25 godina časopisa *Čemu* te time zaokružuje sliku časopisa koji je ostavio dubok trag među studentima i za kojega je predviđena svijetla i uspješna budućnost.

Josip Periša

Javno predavanje Gorana Sunajka »Suvremena estetika ružnoga«

U prostorima Udruženja za filozofsku praksu »Filozofska kuća«, udruge za filozofijski, interdisciplinarni i pluriperspektivni pristup razvoju humanistike i duha društva na teorijskom, praktičkom i poetskom planu, 27. veljače 2020. godine s početkom u 19.30 sati, Goran Sunajko održao je javno predavanje *Suvremena estetika ružnoga*.

Sunajko, autor knjige *Estetika ružnoga*, na samom je početku svoga predavanja naglasio kako »ružno« nije filozofijska kategorija, odnosno predmet filozofije sve do pojave modernizma. Naime, u antici je »lijepo« (grč. *καλόν*) shvaćeno kao kozmološki sklad, a sam

se pojam lijepoga vezao uz *oblik* (grč. *εἶδος*) i *ideju* (grč. *ιδέα*), a onda nešto kasnije i uz *formu* (lat. *forma*). Tako valja primijetiti kako se od antičkih filozofskih rasprava pa nadalje pojam lijepoga izražavao kao kozmološki sklad, simetrija, proporcija i euritmija jer se u njima prepoznavala forma kao temeljno ustrojstvo bitka. Međutim, iako se estetika tradicionalno vezala uz pojam lijepoga, ona je u svojem modernom, modernističkom i suvremenom izrazu usmjerena upravo na pojam ružnoga. Moderna i suvremena estetika kreće se u smjeru ne-formnosti, u smjeru odbacivanja forme kao uvjeta ljepote. Također je zanimljivo primijetiti, naglasio je Sunajko, kako su umjetnički pravci sve više orijentirani na narušavanje sklada pojmovima kao što su asimetrija, disonanca, laž, ne-identičnost, ne-formnost, ludilo, dekonstrukcija, suvišnost itd., koji pomiču estetička razmatranja u nekom drugom smjeru. Stoga se suvremena estetika ružnoga i pojava takozvane »estetike dekonstrukcije« mogu shvatiti, s jedne strane, kao bunt protiv ljepote i ujedno kao afirmacija pojma ružnoga kao filozofijske kategorije, s druge strane.

Predavanje je u velikoj mjeri bilo posvećeno suvremenoj arhitekturi u kojoj je primjetno odsustvo oblika. Pritom je ono uspoređeno s akcidentalnim slikarstvom u kojem je slobodni čin stvaranja umjetničkog djela omogućen i odsustvom oblika. Za postmodernu arhitekturu karakteristično je odsustvo funkcionalizma i pojava singularnih objekata. Međutim, iako se singularni objekti ne uklapaju u svoj ambijent i prati ih ideja asimetrije, istaknuo je Sunajko, njihov je interijer gotovo uvijek simetričan. Predavanje je bilo popraćeno i PowerPoint prezentacijom u kojoj su bili naglašeni prikazi suvremene arhitekture: *Villa Savoye*, Poissy (Le Corbusier, 1931.), *Unité d'habitation*, Marseille (Le Corbusier, 1952.), *Fondation Cartier pour l'art contemporain*, Pariz (Jean Nouvel, 1984.), *Guggenheim Museum*, Bilbao (Frank Gehry, 1991.), *Experience Music Project Museum*, Seattle (Frank Gehry, 2000.), *Walt Disney Concert Hall*, Los Angeles (Frank Gehry, 2003.), *Centre for Brain Health*, Las Vegas (Frank Gehry, 2010.), *Fondation Louis Vuitton*, Pariz (Frank Gehry, 2014.), *VM Houses in Copenhagen*, Kopenhagen (Bjarke Ingels, 2008.), *Muzička akademija*, Zagreb (Milan Šosterič, 2004.).

Nakon predavanja, uslijedila je rasprava u kojoj je bilo nešto više riječi o Spinozi i njegovu nekorištenju pojma lijepoga unutar *Etike*, estetiци Tome Akvinskog, Friedrichu Nietzscheu i njegovu poimanju umjetnosti, Heideggerovu razlikovanju *Dichtung* i *Poesie*, Danku Grliću i »smrti estetskog«, Schopenhaueru i njegovu poimanju genija naspram talenta, čime je ujedno rasprava privedena

kraju. Tako bi se s pravom moglo reći, s obzirom na poučno izlaganje Gorana Sunajka, popratnu plodonosnu raspravu i brojna zanimljiva pitanja iz publike, da je javno predavanje *Suvremena estetika ružnoga* bilo i više nego uspješno.

Jan Defrančeski

Znanstveni skup »Filozofija jezika i jezik filozofije«

Odjel za filozofiju Matice hrvatske od 28. do 29. veljače 2020. godine održao je znanstveni skup *Filozofija jezika i jezik filozofije*. Tijekom dvodnevno programa moglo se prisustvovati na petnaest iscrpnih predavanja s popratnom raspravom. Igor Mikecin, pročelnik Odjela za filozofiju Matice hrvatske, u uvodnoj riječi na otvaranju skupa poseban je naglasak stavio na raznovrsnost pristupa kao osnovni motiv pri određivanju teme skupa. Naime, skup je bio zamišljen kao pokušaj da se jezik promisli ne samo filozofijski nego i u svezi s filologijskim i lingvističkim pristupom.

Skup je bio tematski i kronološki podijeljen na četiri dijela. Prvi dio skupa bio je posvećen filozofiji jezika u razdoblju staroga vijeka, drugi se dio ticao klasične njemačke filozofije, u trećem dijelu raspravljalo se o novijoj filozofiji, a posljednji, četvrti dio, bio je posvećen znamenitim jezikoslovcima koji nisu samo doprinijeli općem jezikoslovlju nego su i sami bili filozofi i teoretičari jezika. Prvi dio skupa otvorio je Ninoslav Zubović predavanjem »O Empedoklovu jeziku i stilu«. U svojem je predavanju ukazao na važnost Empedoklova jezika u pogledu razvoja filozofskog vokabulara. Potom je Petar Šegedin održao predavanje »Moć razgovaranja« u kojem je razmatrao odnos dvaju određenja Platonove dijalektike. Šegedin je zaključio kako oba određenja – ono koje dijalektiku razumije kao put do istine bitka i ono koje je razumije kao uspostavu prijateljstva – dijalektiku ocrtavaju kao umijeće i moć razgovaranja. Zatim je Marko Tokić održao predavanje »Galenovo poimanje jezika«. U izlaganju je istaknuo kako se Galen, jedan od najvećih antičkih liječnika, ponajviše zanimao za pitanje svrhe jezika u znanosti i umijeću te kako je većina njegovih spisa posvećena razmatranju odnosa medicine i jezika. Nakon Tokića, Daniel Bu-

čan u svojem je predavanju »Jezik i značenje« otvorio pitanje »otkud dolazi značenje i kakva je veza između riječi kao označitelja i biti stvari«. Na potonje je pitanje, koje je dakako od velike važnosti kako za filozofiju, tako i za lingvistiku, pokušao odgovoriti oslanjajući se na nauk Al-Farabija. Naime, Al-Farabi, arapski filozof i Aristotelov sljedbenik, jezik poglavito razumije kao sredstvo mišljenja, a ne komunikacije – ili, radikalnije, kao mišljenje samo. On drži, kako je istaknuo Bučan, da riječi označavaju same pojmove, a ne stvari. Potom je uslijedilo predavanje Mislava Ježića pod naslovom »Filozofijsko nazivlje kao razvoj moći jezika da izrazi filozofska pitanja i traži odgovore na njih«. U svojem je predavanju istaknuo niz podudarnosti u starogrčkom i staroindijskom nazivlju te naglasio kako nisu svi jezični sustavi kadri izraziti sve misaone sadržaje. Međutim, ističe Ježić, jezici potonju sposobnost mogu razviti ili usvojiti iz drugih jezika, kao što je mogu i izgubiti. Zatim je Igor Mikecin održao predavanje »Filozofijsko porijeklo helenističke gramatike«. U svojem je predavanju prikazao razvoj gramatike od Platona preko Aristotela pa sve do stoika. Međutim, ističe Mikecin, iako gramatika svoje temelje pronalazi u Aristotelovoj i stoičkoj logici, ona se kao zasebno znanje o jeziku nije razvila sve do helenizma. Mikecin je time zaključio onaj dio skupa koji se ticao staroga vijeka, a potom je Ljudevit Fran Ježić svojim predavanjem »Maimon i Fichte o značenju metafora za filozofiju« otvorio onaj dio skupa koji je bio posvećen klasičnoj njemačkoj filozofiji. U svojem je predavanju stavio naglasak na značaj metafora za ljudsko mišljenje i ukazao na njihovo novo tumačenje u djelu Salomona Maimona, postkantovskoga humeovskog skeptika. Premda je Maimon iznio sasvim novu teoriju o transcendentnom značenju metafora, njegov je obrat, istaknuo je Ježić, još uvijek neprepoznat. Prvi dan skupa zaključio je Tomislav Škrbić predavanjem »Poetski jezik u Hegelovoj *Estetici*«. U predavanju je bilo riječi o pojmu predodžbe kao posebnom izvoru jezika poezije. Naime, smatra Hegel, poetski jezik mora zadržati odmak od filozofijske forme suda i zaključka, za razliku od običnog govora ili filozofije, jer je njegovo područje predodžba.

Drugi dan skupa, posvećen novijoj filozofiji, otvorio je Berislav Podrug predavanjem »Problem jezika u Nietzschea«. Pozivajući se, prije svega, na spise *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*, Tako je govorio Zaratustra i Nietzscheovu rukopisnu ostavštinu, u svojem je predavanju ukazao na Nietzscheovo razumijevanje jezika kao instrumenta koji je čovjek razvio ne bi li ispunio praktičnu funkciju. Naime, jezik, po Nietzscheovu mišljenju, nema spoznajnu ulogu. On jezik po-

ima kao umjetničku tvorevinu, dok je istina posljedica potrebe za sporazumom. Zatim je uslijedilo predavanje »Rasap opstanka: Heideggerova rana kritika jezika moderniteta« Ozrena Žuneca. Stupivši u dijalog s Heideggerom, Žunec se osvrnuo kako na Heideggerovu kritiku jezika moderniteta, tako i na odumiranje istine u javnoj sferi našega *post-truth* doba. Posljednji dio skupa, onaj koji se ticao znamenitih jezikoslovaca, otvorio je Damir Barbarić predavanjem »Jezik kao organ tvorbe misli. Osnovne crte shvaćanja jezika u Wilhelma von Humboldta«. Oslanjajući se na misli Wilhelma von Humboldta, Barbarić je govorio o shvaćanju jezika kao onoga što čovjeka čini čovjekom i istaknuo kako jezik nije gotov skup sintaktičkih i gramatičkih pravila, već organ koji oblikuje mišljenje. Zatim je Stjepan Kušar održao predavanje »Filozofijski problem religioznog jezika«. Svojim je predavanjem ukazao na to kako jezik Biblije može predstavljati svojevrsan problem jer nije otprve vidljiva njegova veza sa spekulativnim iskazima filozofije i teologije o Bogu, čovjeku i svijetu. Potom je Davor Krsnik održao predavanje »Pojam analogije u Humboldtovoj teoriji jezika«. Polazeći od Humboldtova razumijevanja pojma analogije kao ustrojnog načela jezika, Krsnik je istaknuo razliku u suvremenom lingvističkom razumijevanju analogije kao čimbenika promjene. Nakon što su dva predavanja bila posvećena Humboldt, uslijedila su ona koja su bila posvećena Ferdinandu de Saussureu, takozvanom »ocu suvremene lingvistike«. U svojem predavanju »O genealogiji jezika: protiv sinkronije Ferdinanda de Saussurea« Alen Sućeska kritizirao je de Saussurea pomoću argumenata znanosti o evoluciji, dok je Bojan Marotti u svojem predavanju »Sličnosti« govorio o de Saussureovim sljedbenicima u europskom i hrvatskom kontekstu i usporedio ideje Louisa Hjelmsleva s idejama hrvatskog jezikoslovca Bulcsúa Lászlóa. Marotti je time ujedno skup *Filozofija jezika i jezik filozofije* priveo kraju.

Gotovo svako predavanje bilo je popraćeno zanimljivom i živom raspravom koja je nerijetko dodatno proširila vidokrug ranije izloženih referata. Uz stručne izlagače, relativno opsežna predavanja i plodonosne rasprave, znanstveni skup »Filozofija jezika i jezik filozofije« pokazao se iznimno uspješnim u svom nastojanju da se jezik promisli ne samo filozofijski nego i u svezi s filologijskim i lingvističkim pristupom.

Jan Defrančeski

Projekcija filma *Vita Activa:* *Duh Hannah Arendt*

U Dokukinu Kulturno-informativnog centra u Zagrebu 6. ožujka 2020. godine s početkom u 19 sati održana je projekcija biografsko-dokumentarnog filma *Vita activa: duh Hanne Arendt* (engl. *Vita Activa: The Spirit of Hannah Arendt*) izraelske redateljice Ade Ushpiz, o jednoj od najutjecajnijih filozofkinja 20. stoljeća, čija su promišljanja o prirodi zla, položaju izbjeglica i opasnosti ideologija postala aktualnija nego ikada. Osim biografskim elementima, poput prikaza njena djetinjstva, obrazovanja, romantičnog života i profesionalne karijere, ovaj dokumentarni film prožet je i njezinim filozofskim dosezima i idejama. Tako već prvi dio naslova »Vita activa« aludira na važnost dihotomije *vita activa* (aktivni život) – *vita contemplativa* (kontemplativni život) za cjelokupno mišljenje Hanne Arendt, u kojem *vita activa* bez sumnje zauzima središnje mjesto njezina interesa, dok je drugi dio naslova, odnosno njezin »duh«, dočaran pomoću rijetkih i pažljivo odabranih snimki njenih govora, arhivskih fotografija i sjećanja njezinih učenika i prijatelja. Poseban je naglasak stavljen na Arendtino praćenje i izvještavanje sa suđenja Adolfu Eichmannu, o čemu je pisala u američkom listu *The New Yorker*, a što je 1963. godine prvi put objavljeno pod naslovom *Eichmann u Jeruzalemu: izvještaj o banalnosti zla*. Nakon projekcije filma, uslijedila je rasprava u kojoj su sudjelovali Nadežda Čačinović, Zoran Kurelić i Goran Sunajko, koji je ujedno raspravu i moderirao.

Rasprava je započela kratkom zajedničkom analizom dokumentarnog filma, a uskoro je uslijedilo i prvo pitanje moderatora: »Kako Vam se film svidio?«. Čačinović je odgovorila kako su je se izrazito dojmile arhivske snimke i fotografije Hanne Arendt s kojima se do tada još nije susrela. Međutim, potom je istaknula kako joj se u filmu nije svidjelo pojednostavljivanje Arendtina mišljenja. Naime, jedno takvo monumentalno mišljenje ni ne može se u svojoj cijelosti vjerodostojno prikazati unutar dokumentarnog filma od 2 sata i 5 minuta pa je naposljetku zaključila kako vjeruje da to nije ni bila prava namjera redateljice. Na to se nadovezao Zoran Kurelić, koji je naglasio kako je film pogledao već 6 do 7 puta, kako su materijali u filmu izvanredni i kako je film zavrijedio mjesto u *syllabusu* nekih njegovih kolegija. No ipak, bez obzira na svidanje, Kurelić je istaknuo kako u filmu postoji jedan temeljni problem. Naime, bez obzira na filozofsku obrazovanost redateljice, u filmu dolazi do miješanja

banalnog zla i radikalnog zla. Valja imati na umu, naglasio je Kurelić, kako se razumijevanje zla u djelima *Eichmann u Jeruzalemu* i *Izvori totalitarizma* razlikuje te kako Hannah Arendt kasnije odbacuje koncept radikalnog zla. Potom je Sunajko nadodao kako totalitarizam dovodi banalnost zla do jasnoće, kako ga čini razvidnim i transparentnim, s čime se Čačinović složila i naglasila kako, posljedično tomu, iz banalnosti zla možemo odrediti totalitarizam.

Uz nekoliko manjih potpitanja moderatora, rasprava je dalje krenula u smjeru Arendtina poznanstva s Jaspersom i Heideggerom. Pritom se raspravljalo o Arendtinoj ljubavnoj aferi s Heideggerom, spornom Heideggerovu *Rektorskom govoru*, utjecaju filozofije egzistencije na Arendtina promišljanja i o njezinom preuzimanju koncepta »banalnosti« iz korespondencije s Jaspersom, što je jasno bilo prikazano i u samom dokumentarnom filmu.

Treće pitanje moderatora ticalo se vjerodostojnosti perspektive prikazivanja kako života i filozofskog djelovanja Hannah Arendt, tako i samih povijesnih događaja. Čačinović i Kurelić bili su složni u odgovoru kako je u slučaju biografsko-dokumentarnog filma *Vita activa: duh Hanne Arendt* riječ o jednoj izraelskoj perspektivi, doduše ograničenoj, no u velikoj mjeri vjerodostojnoj u prikazivanju svih ranije spomenutih stavki, što film čini zanimljivijim. Na posljednje pitanje: »Što biste dodali ili promijenili u filmu?«, Čačinović je odgovorila kako bi totalitarizam valjalo prikazati više kao udar na razaranje humanosti, nego kao udar isključivo na židovstvo jer ga je tako shvaćala i sama Hannah Arendt. Kurelić je, s druge strane, istaknuo ranije spomenuto miješanje radikalnog i banalnog zla kao ono što valja strogo razlikovati i promijeniti u filmu, čime je rasprava ujedno privedena i svome kraju.

Naposljetku, treba reći kako biografsko-dokumentarni film *Vita activa: duh Hanne Arendt* predstavlja dobar uvod u razumijevanje života i nasljeđa te velike filozofkinje i da se preporučuje svima koji pronalaze interes u njezinim filozofskim uvidima.

Jan Defrančeski

XIV. Mediteranski korijeni filozofije

U periodu od 3. do 5. rujna 2020. godine, u Splitu je održan četrnaesti međunarodni, interdisciplinarni simpozij *Mediteranski korijeni filozofije*, čiji su organizatori bili Hrvatsko filozofsko društvo i Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Simpozij se održao u dvorani koja je smještena u središtu Dioklecijanove palače, splitskog spomenika kulture pod zaštitom UNESCO-a. Simpozij su svečano otvorili Mislav Kukoč, ujedno i predsjednik Organizacijskog odbora simpozija, Bruno Ćurko, predsjednik Hrvatskog filozofskog društva, Tonči Kokić, pročelnik Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, prodekanica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu Ina Reić-Ercegovac te prorektor Sveučilišta u Splitu Željko Radić. Poželjeli su dobrodošlicu i iskazali radost što se usprkos epidemiološkim mjerama uspio realizirati i provesti simpozij koji otvara pitanja i probleme suvremenog društva.

Izlaganja su započela s Maritom Brčić Kuljiš i temom »Legalna prava ilegalnih imigranata«. Marita Brčić Kuljiš u svojem je izlaganju prikazala probleme koji nastaju s ilegalnim imigrantima, objasnila njihova prava te odnose ilegalnih imigranata s državom koja im treba omogućiti provedbu tih prava iako se oni nalaze u njoj ilegalno. Ovo izlaganje potaklo je raspravu o tome što to znači biti pripadnikom neke države te kako se netko tko nema određeno porijeklo iz neke države može smatrati njenim pripadnikom. U tom smislu, razmotrila su se pitanja državljanstva i nacionalnosti općenito, a samim time i pitanje ljudskih prava. Najvažnije pitanje na koja suvremeno društvo mora odgovoriti jest: jesu li ljudska prava zaista prioritet i imaju li svi uistinu jednaka prava? Da bi odgovor na ovo pitanje bio potvrđan, važno je da pitanja ljudskih prava, migranata i samog identiteta budu implementirana unutar obrazovanja i to na svim razinama. Pitanje ljudskih prava, klimatskih promjena (o kojima je u svom izlaganju govorio Tonči Kokić) i pitanje identiteta nisu teme kojima se trebaju baviti pojedinci, već su to univerzalna pitanja čovječanstva na koja treba dati jasan odgovor. Anđelko Milardović govorio je o genealogiji mediteranskih korijena politologije. Znanje o politici je sve do 19. stoljeća bilo dijelom praktične filozofije te nakon njenog izdvajanja nastaje moderna politologija. Anđelko Milardović sažeto je i jasno prikazao koje su struje mišljenja te koje škole imale utjecaj na stvaranje strukture političkih znanosti. Milardović je istaknuo kako se u povijesti hrvatske politologije s ari-

stotelovskim nasljedem susrećemo kod Nikole Vitova Gučetića i dijela politologa u Hrvatskoj 20. stoljeća koji slijede normativno-ontološku koncepciju politike. Neki od najvećih mislilaca, ali u ovom kontekstu političkih filozofa, bili su s Mediterana, a to su Platon, Aristotel, Toma Akvinski i Machiavelli. Njihovu su tipologiju o oblicima vladavine preuzeli politolozi tijekom povijesti sve do danas. Danas je posebno zanimljiv koncept antičke demokracije i ono što su Platon i Aristotel imali za reći o njoj. Naime, sve ono što danas izlazi na površinu pod nazivom »kriza demokracije« već je skicirano u njihovim djelima, a pitanja poput razdvajanja etike od politike, koje je najbolje artikulirano u Machiavellijevu *Vladaru*, postaju sve više dijelom javnog diskursa, naročito uzmemo li u obzir probleme s pandemijom i pojavu »neorasizma« u Sjedinjenim Američkim Državama te nemogućnost kvalitetnog dijaloga između politike i društva koje u državi s najdužom tradicijom demokracije i dalje ne pronalazi rješenje i potvrdan odgovor na prethodno postavljeno pitanje o ljudskim pravima. Stoga je opravdano strahovati za demokraciju i pokušati što prije pronaći rješenje.

Stjepan Marušić prikazao je temu »Miletska škola i rođenje kritičkog mišljenja«. Ovim izlaganjem predstavljena je važnost, ali i posebnost miletske škole. Njezin začetnik Tales i njegovi učenici Anaksimandar i Anaksimen zaslužni su za razvoj modernog znanstvenog mišljenja. Stjepan Marušić je kroz svoje izlaganje prikazao kako su Tales, Anaksimandar i Anaksimen, pripadnici iste škole, imali radikalno različito shvaćanje svijeta i prapočela. Upravo zbog toga, miletska škola dobiva još jedan značaj, a to je rođenje kritičkog mišljenja jer ova tri filozofa ne slijede ranija razmišljanja, nego ih preispituju i usavršavaju, a krajnja je svrha filozofije uvijek postavljati nova pitanja i radikalno bježati od dogmatizma svake vrste. Simpozij je nastavljen u antičkom duhu. Slobodan Stamatović je s temom »Nova slika antičke filozofije i veliki povratak Platonu« prikazao problematiku koja je i danas aktualna, a to je potreba za novom periodizacijom antičke filozofije. Najopćenitija povijesna podjela antičke filozofije dijeli se na ranoantičku, srednjoantičku i kasnoantičku filozofiju, u kojoj se uočava odnos prema Platonu, bilo to udaljavanje ili približavanje. To veliko vraćanje Platonu od oko 80. pr. n. e. do oko 220. n. e. rezultiralo je time da je antička filozofija našla svoje dovršenje u kasnoantičkom platonizmu, filozofiji koju su religije Zapada, kršćanstvo i islam, koristile za svoje filozofsko-teološke svjetonazore.

Duje Drago Jurković izlagao je »Aktualnost filozofije Marka Aurelija«. Marko Aurelije zastupao je stoičku filozofiju te je ovo pre-

davanje preispitalo današnju popularnost ovog antičkog mislioca. Zašto danas sve više i više ljudi traži rješenja i pomoć kroz tvrdnje i misli Marka Aurelija? Iako je, generalno gledajući, *self-help* literatura zapravo pseudo-filozofija, ona u sebi krije zanimljivosti i daje čovjeku drugačiji pogled na svoj unutar-nji svijet. Posebno su zanimljiva pitanja zašto su stoički svjetonazori baš danas postali iznimno popularni i što je to što možemo naučiti od stoika, a da danas ima posebnu vrijednost. Činjenica s kojom se svi mogu složiti je kako je današnje vrijeme iznimno brzo i kako je čovjeku potreban bijeg od te kolotečine. Marko Aurelije i stoička filozofija općenito zasigurno su bolji bijeg i svjetonazorski obrazac od televizije i žutog tiska. Posljednje predavanje u prvom danu simpozija održao je Hrvoje Relja na temu »Tomističko poimanje čuda«. Odgovorio nam je na pitanja o tome što su to zapravo čuda, zašto i kako su ona moguća te zašto postoje i na koji način čuda dokazuju Božje postojanje. Svoje je odgovore iznio služeći se metafizikom Tome Akvinskog i tako argumentirao i opravdao postojanje čuda.

Nakon svih izlaganja održano je predstavljajući knjige *Mediterranski armerun – jadranske letere i litrati* koju su sačinili Bruno Ćurko i Stipe Surać. Knjigu su predstavili Mislav Kučko i sam autor knjige Bruno Ćurko. *Mediterranski armerun* prikaz je drevne povezanosti između morskih i uzobalnih bića, mirisnog bilja i krajolika sa svakodnevnim običajima Mediteranaca. Ova knjiga sadrži 50 amblematičkih tema mediteranske ikonografije s mnogim fotografijama, a sve to povezano kartom Jadrana. Zatim je predstavljena filozofska slikovnica *Filozofija – ma što pak je to? 13 priča o antičkim filozofima*, čiji su autori Bruno Ćurko i Matija Mato Škerbić. Knjigu su predstavili Bruno Ćurko i Josip Guć. Ova slikovnica želi potaknuti djecu na razmišljanje, na promišljanje o različitim temama koje pronalaze u svakodnevnom životu. Ona je kroz najznačajnije filozofe, poput Talesa, Diogena, Sokrata, Platona i drugih, pokušala prikazati važnost postavljanja pitanja, važnost čuđenja i znatiželje. Posljednja je predstavljena knjiga Anđelka Milardovića *Znanje o politici i hrvatska politologija u europskom kontekstu*, a pored autora, predstavila ju je i Marita Brčić Kuljiš. U knjizi je prikazana povijest hrvatske politologije u kojoj se Milardović bavi različitim političkim i politološkim fenomenima, poput globalizacije i postdemokracije.

Drugi dan simpozija započeo je izlaganjem o ljudskom utjecaju na globalno zagrijavanje Tončija Kokića. Kokić je svoje izlaganje započeo objašnjavajući kako su klimatske promjene, a time i globalno zagrijavanje činjenica. Međutim, u svakom znanstvenom diskursu postoje razne struje koje tumače te

iste činjenice pa tako postoje oni koji tvrde da je ljudsko djelovanje uzrok tih činjenica, a drugi tvrde suprotno, odnosno da čovjek nema nikakvog utjecaja na prirodne procese međuleđenih doba i da su u prošlosti postojale čak i veće oscilacije u temperaturi, odnosno brža zagrijavanja. Istina je uglavnom negdje između, čovjek sudjeluje u ispuštanju CO₂, ali ta je vrijednost između 3,4 % i 3,8 %. Filozofija znanosti, smatra Kokić, ima važnu ulogu u vrednovanju ta dva gledišta. Korištenje filozofske i znanstvene metodologije trebalo bi društvu prikazati stvarno stanje i rješenje ovog suvremenog problema. Nakon analitičke problematizacije globalnog zagrijavanja, Bruno Ćurko je kroz prizmu kulturne animalistike izložio pogled na mediteransku tunu. Jedna od mnogobrojnih tema kulturne animalistike je i odnos ljudi na Mediteranu prema tuni. Ćurko je izložio različite kulturološke aspekte koji povezuju Mediteran i tunu, čija riječ dolazi od grčkog *thunnos* u značenju »odskočiti« ili »žuriti«, što odgovara njenom ponašanju u moru. Izuzetno je okretna i jaka riba koju su još najstariji mediteranski preci iz kamenog doba slikali po zidovima sicilijanskih špilja. Stari su se Grci čak i molili Posejdonu, bogu mora, da tuna koja se tek ulovila u mrežu ne pobjegne dok se mreža ne izvuču na kopno ili brod. Grci su tunu smatrali svećenom ribom, a o njoj piše i Aristotel, koji tvrdi da je ukusnija za vrijeme jeseni. Sve do današnjih dana i masovnog uzgoja i masovne eksploatacije tune, ta je riba usko povezana s ljudima koji naseljavaju otoke i obale Mediterana, čemu u prilog ide i činjenica da se tuna nalazi na kovanici od dvije hrvatske kune. Barbora Bađurova, kolegica iz Slovačke, iznijela je model prosocijalnosti u etičkoj edukaciji koja se osniva na idejama španjolskog psihologa R. R. Olivara. Prosocijalnost je, kaže Bađurova, bliska altruizmu jer uključuje takvo ponašanje kao što je pomaganje drugima, dijeljenje, suradnja i, u općenitom smislu, pozitivno odnošenje spram druge osobe sa svrhom razvijanja vrlina kao i postizanja boljeg, pravednijeg, ali i sretnijeg društva u cjelini, o čemu su poprilično pisali Platon i Aristotel. Platon je u svojoj *Državi* postavio filozofe na čelo države jer su je oni jedini sposobni voditi bez ikakve koristi, a vodili bi je po svojim istinskim vrlinama. Aristotel je također isticao čovjekovu društvenost i, u najkraćim crtama, sveo njegovu bit na *zoon politikon*. Bađurova je jasno iznijela glavne ideje prosocijalnosti i prikazala način na koji su se razvijale u antičkoj filozofiji, preciznije u etici i politici.

Saša Mrduljaš izlagao je o političkoj situaciji u Crnoj Gori, govorio je o sukobu civilizacija i o funkcionalnom multikulturalnom društvu. Povijesno gledano, uvjeti u kojima je na ra-

zličitim točkama svijeta dolazilo do interkulturalnih prožimanja bili su različiti te su takva i iskustva. Ona se kreću od izrazito pozitivnih do krajnje negativnih. Prostori današnje Crne Gore bili su poprištem dubokih, u pravilu politički motiviranih kulturno-vjerskih transformacija i sukoba. S obzirom na taj, stoljetni, razvoj postavlja se pitanje o tome zbog čega je Crna Gora uspjela ostati jednom od rijetkih mediteranskih zemalja ne samo očuvanog nego izrazito konstruktivno artikuliranog multikulturalizma. Rasprava se kasnije nastavila u pravcu sadašnjeg političkog stanja u Crnoj Gori i tek održanih parlamentarnih izbora na kojima je pobijedila prosrpska koalicija »Za budućnost Crne Gore«. Vladimir Rismondo izlagao je na temu »Mit kao predfilozofjsko sredstvo spoznaje: vizualna i narativna analiza mita o Medeji«. Rismondo je upotrijebio dva analitička modela tumačenja koja se odnose prvenstveno na Euripidovu dramu *Medeja*, a to su vizualni i spacijalni model prema razlikovanju dnevnog i noćnog sustava imaginacije Gilberta Duranda te temporalni model koji se bazira na narativnoj analizi Williama Labova. Veoma zanimljivom analizom, Rismondo je duboko ušao u strukturu mita i došao do zaključka da je mit nastao kao predfilozofjsko spoznajno sredstvo. Naime, mit o Medeji u sebi sadrži tzv. *dissoi logoi*, dvostruke govore, odnosno retoričke vježbe unutarnjeg dijaloga u kojima glavni lik dublje ulazi u vlastite nedoumice, točnije u problematiku koja ga je snašla. Moglo bi se reći da je Medeja imala određene moralne i egzistencijalne nedoumice i preobrazila se u monstruma, ali drama postavlja širi kontekst u kojem gledatelj (ili čitatelj) mora razmotriti situaciju iz raznih kutova. Stoga su *mythos* i *logos* dva teško odvojiva pojma, oni se međusobno prožimaju i nadopunjuju, što se dalje u raspravi razvijalo i oko čega su se svi prisutni složili. Dapače, zaključak izlaganja jest da je mit u staroj Grčkoj bio način spoznavanja svijeta i da se ni dan danas *mythos* ne može u potpunosti odvojiti od *logosa*. Mile Marinčić izlagao je o svetom Bonaventuri i o njegovu značaju za filozofiju i teologiju srednjeg vijeka, ali također i o njegovu utjecaju na suvremeni filozofsko-teološki pogled iz perspektive njegova djela *Itinerarium mentis de Deum – Put duha k Bogu*. Franjevci su na Mediteranu imali veliki značaj u pogledu humanitarnog, ali i znanstvenog i obrazovnog djelovanja. Iz njihova su reda izišli veliki teolozi i filozofi, kao što su Ivan Duns Škot i sam Bonaventura. Glavno pitanje na koje je Marinčić tražio odgovor bilo je ono pomirenja teologije i filozofije i koliko je sv. Bonaventura u tome uspio. Moglo bi se reći da je Bonaventurino ključno mjesto u filozofiji (ili barem jedno od) upravo čovjek koji je slika

Boga, *Imago Dei*, za razliku od ostatka svijeta koji je samo trag Božji, odnosno *Vestigo Dei*. Bonaventura nije pokušavao dokazati Boga jer je smatrao da Bog nužno postoji. Njegova je filozofija bila orijentirana na stvorenu realnost i njezinu spoznaju, čovjekovu dušu koja je besmrtna i koja stremlje k Bogu te općenita pitanja o svijetu i o materiji i formi.

Nakon Bonaventure i zanimljive rasprave uslijedio je sastanak Splitskog filozofskog kruga, a nakon toga je Marko Marina izlagao o Galileu Galileiju i njegovu sukobu s Crkvom, problematizirajući odnos znanosti i vjere. Njegov je cilj bio ukazati na sve bitne čimbenike koji su djelovali na razvoj odnosa Galileija i Katoličke crkve te objasniti kako dvije specifično radikalne paradigme ne mogu izdržati teret kritičke evaluacije. Teško je govoriti o tom slučaju koji se dogodio davno, ali iz onoga što je dostupno lako je zaključiti da su se razvili neistiniti mitovi o sukobu Galileija i Crkve. Naime, s jedne strane, postoje oni koji beskompromisno brane znanost i protivite se katoličkom dogmatizmu koji je sprječavao razvoj znanosti, a s druge strane postoje izvori u kojima se dokazuje kako je znanstvenik zaslužio svoju kaznu ne samo zato što je prekršio crkvene zakone nego i zato što nije poštivao tadašnju znanstvenu metodologiju i zakone logičkog zaključivanja. Kao što je već spomenuto u ovom prikazu, istina je uvijek negdje između dvije sukobljene paradigme, pa tako i u ovom slučaju, do istine nije moguće doprijeti da se obje prethodne strane ne odbace jer je to višeslojni proces unutar kojeg se prepliću politički, društveni, ekonomski, religijski i intelektualni faktori. Zlatko Juraj batio se Boškovićem i govorio o njegovu konceptu sila. Bošković je veliki hrvatski znanstvenik koji je slabo zastupljen u našem obrazovanju s obzirom na to koliki je značaj imao u filozofiji i prirodnim znanostima. Za sobom je ostavio filozofski sustav i brojne izume, ali i doprinos u kvantnoj fizici. Analogno Boškovićevu konceptu sila i stabilnih putanja, razvija se kvantno-mehanički model atoma, a valnu teoriju materije sve do relativističke formulacije nadograđuju Schrödinger, Dirac, Heisenberg (relacije neodređenosti) i Feynman, spominjući Boškovićev doprinos mijeni determinizma klasične mehanike u koncept vjerojatnoće i neodređenosti mikrosvijeta kvantne fizike. Posljednje izlaganje na simpoziju, pod naslovom »Razvoj dubrovačkog republikanizma u XVIII. i XIX. stoljeću«, održao je Ivan Peović. Govorio je o dvojici važnih, ali slabije poznatih dubrovačkih diplomata, o Tomi Basiljeviću i Ivi Nataliju. Peovićev je izlaganje razjasnilo kako su se Basiljević i Natali nalazili na različitim pozicijama dubrovačkog političkog spektra, no njihove rasprave imaju zajedničke točke jer

su obojica dubrovački republikanizam podigli na višu, moderniju razinu i odmakli ga od renesansnih postavki u kojima je funkcionirao do tada.

Posljednja, zaključna rasprava bila je nešto duža od ostalih, što i priliči simpoziju. Govorilo se o *mythosu* i *logosu*, sada kroz prizmu panslavizma koji je služio kao neostvarivi *mythos* ujedinjenja Slavena u borbi protiv Turaka. Vinko Pribojević koji je tu ideju začeo (*O podrijetlu i zgodama Slavena – 1525.*) imao je za cilj stvoriti ili, bolje rečeno, prilagoditi i razraditi već postojeću legendu o južnim Slavenima. Anđelko Milardović i Marita Brčić Kuljiš naglasili su kako je važno i danas razmatrati dubrovački republikanizam kao jedan izvrstan i stabilan svojedobni model vlasti i kako je to, uz mnogobrojne književnike i filozofe, ono najvažnije što je ostalo u nasljeđu Dubrovačke Republike. Cijelu je raspravu zaključio predsjednik Organizacijskog odbora simpozija Mislav Kukoč, koji se zahvalio svim prisutnima i još jednom naglasio činjenicu da su XIV. *Mediterranski korijeni filozofije* »preživjeli« COVID-19. Svrha je svakoga simpozija kumulacija znanja i kritička dijalektika svih prisutnih. *Symposium* znači gozba, a *Korijeni mediteranske filozofije* uistinu su bila jedna filozofska gozba koja nastavlja svoju tradiciju već četrnaestu godinu zaredom.

Filip Škifić
Laura Računica

Tribina »Bioetika u obrazovanju«

Povodom Svjetskog dana filozofije, u ponedjeljak, 16. studenog 2020. godine u 17.30 sati, održana je tribina »Bioetika u obrazovanju«. Mjesto održavanja bila je gradska vijećnica na Trgu Ivana Pavla II. u Trogiru. U organizaciji su sudjelovali Hrvatsko filozofsko društvo, Splitski filozofski krug, Srednja škola Ivana Lucića Trogir i Grad Trogir. Tribinom je moderirala dogradonačelnica Trogira, Ruža Kovačević-Bilić. Slijedom izlaganja Bruna Ćurka, Josipa Guća i Perislave Bešić-Smlatić razvile su se rasprave i brojna pitanja.

Prvo izlaganje održao je Josip Guć na temu »Odogoj za kritičko mišljenje i životinje«. Guć

je na zanimljiv način otvorio pitanja vezana za školovanje djece u odnosu na njihovo poimanje životinja. Na početku se referirao na danas popularnu sintagmu vezanu za obrazovanje djece – škola za život. Pitanje koje postavlja na početku je što bi život u tom kontekstu bio i kako su različiti odgovori na postavljeno pitanje kod djece. Ono što je zaintrigiralo slušatelje jesu stihovi Gorana Baretta koji kažu: *Ponekad postaneš, tek tada ostaneš, ponekad prestaneš, tek tada nestaneš, možeš odlučiti, koliko ćeš se mučiti, na jednome mjestu, na jednome mjestu.* Ovime je izlagač na suvremen način prikazao unutarnju borbu čovjeka i njegovih odluka u životu koje utječu na njegovu budućnost, prvenstveno u vidu potrebe neprestanog rasta (na tragu Deweyjeve filozofije odgoja). Nadalje, Guć je razlučio pojmove odgajanja i manipulacije. Bitna je funkcija odgoja dvosmjerna komunikacija, u čemu i odgajatelj i odgajnik sudjeluju uz mogućnost stvaranja i donošenja zajedničkih zaključaka. Ako se odgoj odnosi na jednosmjernu komunikaciju (odgajatelj prema odgajaniku) bez mogućnosti sudjelovanja, onda je riječ o manipulaciji. Odgajatelji ni u jednom trenutku ne bi smjeli djeci predstavljati određene stavove kao »ispravne« i »neispravne«, kao i ostale vrijednosne sudove. Primjerice, govoreći o konzumiranju mesa, odgajatelj bi trebao izbjeći teze poput »normalno je jesti meso« i slično. Na ovu se temu svakako može nadovezati i roditeljski, a ne samo institucionalno. Roditelji ne bi smjeli ignorirati kada se kod djece pojavi otpor u konzumiranju životinjskog mesa, naprotiv, u tome treba prepoznati kritičke potencijale dječjeg senzibiliteta.

Na uvodno izlaganje nadovezao se Bruno Ćurko na temu »Metode kritičkog mišljenja za osvještavanje vlastitog odnosa prema prirodi i životinjama«, aludirajući na razvoj kritičkog mišljenja kod djece, kao i njihov odnos prema životinjama. Ćurko je odmah na početku istaknuo važnost etičkog obrazovanja i učenja o vrijednostima, kao i bioetičkog obrazovanja. Cilj je omogućiti djeci uvid u osnovna etička načela te ih osposobiti za donošenje odgovornih moralnih prosudbi. Pitanje koje se postavilo u daljnjem izlaganju jest zbog čega su djeca sve više nepovezana s prirodom i općenito nemaju razvijenu svijest o njoj? Odgovor leži u digitalnoj revoluciji kojoj svjedočimo svakoga dana. Djeca sve manje pozornosti daju svijet oko sebe – prirodi. Upravo je zato bitna bioetika, kao i kritičko mišljenje. Bioetička istraživanja uključuju sve odnose između čovjeka i prirode, a važna su jer imaju značajnu ulogu u formiranju bioetički zrelog čovjeka. Vrijedi istaknuti i da Ćurko već dugi niz godina provodi različite radionice vezane uz udrugu čiji je on sam

osnivač – *Mala filozofija*. Ono što ga je potaklo na osnivanje ovakve škole svakako su djeca koja su ga na satovima zapitkivala, a glavni je cilj da djeca kritički razmišljaju. U digitalnom vremenu gdje su nam sve informacije dostupne jednim klikom, prava je rijetkost da djeca sama dolaze do zaključaka a da ih netko sa strane ne motivira. Kritičko mišljenje kod djece i formiranje vlastitih stavova teško je, no istovremeno i neprocjenjivo. Govoreći o filozofiji s djecom, glavna metoda koja se koristi u tom procesu je *sokratski dijalog*. Što je najteže postići kod djece u školama? Koncentraciju, tj. da ih neka tema zaintrigira, održi pažnju i da slušaju. Zato ovakve rasprave uvijek započinju nekim *skandalonom* ili stimulusom kojim odgajatelj opisuje situaciju iz svakodnevnog života u kojoj se dijete može prepoznati. Dijete se u takvoj situaciji može poistovjetiti, može ga se šokirati i sl. Istinska je vrijednost da danas neka djeca vole filozofiju i kritički se preispituju, a da ni sama toga nisu svjesni.

Nakon zanimljivog izlaganja o filozofiji s djecom i razvijanju kritičkog mišljenja, red je došao na izlaganje Perislave Bešić-Smlatić. Naslov njene teme bio je »Položaj bioetike u gimnazijskom kurikulumu«, a cilj izlaganja bio je utvrditi koliko je bioetika implementirana u gimnazijskom kurikulumu. Bešić-Smlatić progovorila je o glavnim temama vezanima uz bioetiku i odgoj te o tome koliko im se važnosti daje u gimnazijama. Nadalje, analizirala je ciljeve i ishode učenja u kurikulumima nastavnih predmeta iz društveno-humanističkog područja, stranih i klasičnih jezika i prirodoslovno-matematičko-tehničkog područja. Zanimljivo je što su spomenute i međupredmetne teme kojima bi svakako trebala biti posvećena pažnja od strane nastavnika u srednjim školama. Građanski odgoj i obrazovanje, održivi razvoj i zdravlje općenito kao međupredmetne teme pobudile su zanimanje publike. Učenici u srednjim školama uglavnom nemaju prostora da se dovoljno informiraju o, primjerice, spolnom zdravlju, održivom razvoju i sl. Nastavnici bi trebali pratiti kurikulum koji ističe važnost međupredmetnih tema te se posvetiti temama koje su adolescentima potrebne. Raspravu je osobito izazvalo pitanje položaja bioetike, kao i same etike, u gimnazijskom kurikulumu. U publici je bilo mnogo učenica i učenika gimnazije, koji su se uglavnom pitali zašto etika nije prisutna u njihovim srednjim školama i zašto joj se ne daje na važnosti. Zaključili su da je glavni problem neinformiranost od strane učenika, kao i roditelja, koji su primorani birati između vjeronauka i etike. Pogrešno shvaćanje etike jedan je od glavnih problema u srednjim školama, zato se njena nastava u većini slučajeva ne održava. Zaključna misao

ovog izlaganja bila je da je školstvu potrebna sinergija svih kurikulumuma. Kurikulum se treba prilagođavati novim vremenima, mijenjati, aktualizirati i, prije svega, poštivati. Teorija bez prakse nikad nije urodila plodom.

Nela Vranješ

Kolokvij »Povijest, revolucionarna dijalektika i filozofski sistem«, povodom 250. godišnjice rođenja Georga Wilhelma Friedricha Hegela

Povodom 250. godišnjice rođenja Georga Wilhelma Friedricha Hegela, Katedra za socijalnu filozofiju i Katedra za filozofsku antropologiju Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, osamnaestog prosinca 2020. godine, organizirale su kolokvij pod nazivom »Povijest, revolucionarna dijalektika i filozofski sistem«. Kolokvij je održan u digitalnom obliku putem aplikacije *Zoom* s ciljem poticanja na rasprave o aktualnostima Hegelove filozofije, njenim povijesnim implikacijama te odnosima sa suvremenom filozofijom. Izlaganja su bila usmjerena prema filozofskom poimanju Hegelove misli i njenom odnosu prema društvenoj, kulturnoj i ekonomskoj sferi. Kolokvij je bio podijeljen u tri sekcije, u svakoj po dva izlaganja, te na kraju svakog s petnaestominutnim vremenским okvirom za upite, komentare i kritike.

Prvu sekciju simpozija otvorio je Igor Mikecin s izlaganjem na temu »Hegel i pitanje povijesnog dovršenja filozofije« u kojem je izložio svoje viđenje načina na koji je Hegel utemeljio filozofiju. Naglasio je da se ni prije ni nakon Hegela takvo utemeljenje nije dogodilo. Kod Hegela, filozofija je došla do ostavljanja imena po znanju i došla do same svrhe znanja. Hegel koncipira svijet kao proizvod duha, dok se sama filozofija pojavljuje nakon što su se ostvarili svi oblici duha. Spoznaja duha vremena jest zadaća i svrha filozofije. S Hegelom je filozofija usavršena, u smislu dolaženja do savršenstva i potpunosti, a da pritom sama filozofija nije dovršena.

Tin Adamović izložio je Hegelovo poimanje filozofije kao spekulativne znanosti u izlaga-

nju »Hegelov pojam znanosti«. Da bi imala ime znanosti, filozofija nužno treba sistem. Sam predmet filozofije ovisi o metodi, a sama metoda utječe na predmet. Smisao je filozofije sadržan u duhu prirode koji se prepoznaje i vraća sebi. Time je smisao filozofije pojmovno obuhvaćanje svega što jest i prepoznavanje sebe u tom obuhvaćanju, dok se ostale pojedinačne znanosti bave predmetom koji ima početak u svom iskustvu.

Prvo izlaganje druge sekcije otvorio je Borna Šučurović s temom »Dijalektika gospodara i roba u kontekstu postkolonijalnih studija«. U njoj je izložio analizu po kojoj je dijalektika gospodara i roba zadobila specifično mjesto u postkolonijalnim studijima, gdje se iz argumenata i prakse iščitava da *crno*, kao boja kože čovjeka, nije čovjek te pripada u zonu nebivanja, da crnac ne pruža otpor te nije na jednakoj ontološkoj razini s bijelcem. Na taj način uvodi se kritika Hegelove dijalektike gospodara i roba jer crnac traži oslobođenje tamo gdje mu ne može biti dana. Izbor je reduciran na nasilno oslobođenje, a sam je sukob izraz ontološkog sukoba.

Petra Kurtović izložila je važnost Hegela za feminističku teoriju u izlaganju »Hegel i konstruktivizam – rod kao društveni konstrukt«. U svom djelu *Fenomenologija duha*, Hegel kritizira esencijalizam time što tvrdi da sami pojmovi nisu statični, nego se kreću kroz povijest. Promjenjivost pojmova bitna je za kritike odnosa spola i roda. Rod je time konstrukt koji se stvara kroz kontekst u kojem se nalazi. Hegelova filozofija daje osnovu za konstruktivističku analizu roda te ujedno i kritiku radikalnog feminizma.

Treću, posljednju, sekciju kolokvija započela je Ankica Čakardić izlaganjem na temu »Bilješke o Hegelovoj kritici političke ekonomije«. Izlaganje je uvelike utemeljeno na povijesnim konotacijama s naglaskom na

Francuskoj revoluciji i pokušaju povezivanja mladoga Hegela kao izdanka takvog revolucionarnog duha i ono što se izloženo u njegovu opusu može inkorporirati u raznovrsne korpuse političke i ekonomske misaone tradicije – od klasičnog liberalizma do marksizma. Ostvaren je jedan pregled od njegove radikalne misli koja nudi anticipaciju Marxa, do reakcionarnijih formi mišljenja.

Posljednje je izlaganje kolokvija pripalo Luki Bogdaniću koji je izlagao temu »Apstraktno i konkretno kod Hegela i Marxa«. Za početak je ustanovljena razlika između konkretnog kao isto-bitne cjeline (lat. *concrecere* – zajedno svrstati) i apstraktnoga, odnosno onoga što je izolirano od procesa, najbolji primjer čega je Kantova filozofija. Kod Marxa se pitanje najbolje odražava u pojmovima koji se tiču ekonomije i društvene politike. Razotkriva se lažnost apstraktnih koncepata poput stanovništva. Stanovništvo je samo po sebi nešto neodređeno i nema konkretnost pa se zato treba krenuti od empirijski konkretnog stanovništva – koncepta koji je u svom totalitetu bogat artikulacijama i odnosima – odnosno jedinstva mnogostrukosti.

Ovaj zanimljiv eksperiment održavanja kolokvija u uvjetima pandemije smatramo uspješnim, a čemu svjedoči dobra posjećenost i komentari; među ostalim zahvaljujući i drugačijem pristupu, gdje govornici i slušatelji u uvjetima digitalnog prostora imaju »jednaki« mogućnosti sudjelovanja i gdje je taj odnos ravnopravniji, negoli unutar fizičkog prostora gdje se, praktičnosti radi, ipak uvodi određena prostorna hijerarhija. Možemo se nadati da će i buduće manifestacije učiti na tome i da će biti jednako uspješne.

Martin Mrčela
Hrvoje Perica